

O U D S C H R I F T

(vervolg van Vlaamse Stam, januari 1982, blz. 23 tot 30)

Vanaf het tweede kwart van de 17e eeuw wordt, nog meer dan dit het geval was in vorige eeuwen, gestreefd naar een sneller en vloeiender schrift. Om dit te bereiken worden de lettervormen van het cursief bijna automatisch vereenvoudigd. Een eerste gevolg is dat de leesbaarheid vermindert, vooral bij het vlug schrijven. Hier speelt de persoonlijke ductus van de schrijver een grote rol. Sommigen behouden een rond en goed leesbaar schrift. Anderen glijden af naar een schrift waar de letters in elkaar vloeien en gebruiken tal van afkortingen en samentrekkingen zodat bij de ontcijfering moeilijkheden voorkomen.

Een andere vernieuwing kondigt zich nochtans aan in de tweede helft van de 17e eeuw.

Sinds lang, zoals wij verder zullen uiteenzetten, hadden de Italiaanse humanisten, een nieuw schrift verspreid en al heel spoedig werd hiervan een cursief afgeleid. Dit schrift, humanistisch cursief genaamd, drong al heel vlug door in Frankrijk, Spanje en een weinig later ook in meer noordelijke gebieden. Het gotiek cursief blijft echter stand houden in onze streken. Het humanistisch cursief wordt er wel gebruikt, maar enkel voor geschriften gesteld in een vreemde taal: Frans of Latijn. Teksten in de volkstaal blijven geschreven in gotiek cursief.

Al wie in de schrijfkunst was ingewijd kende minstens beide cursieven. Dit was al lang zo zonder dat er enige merkbare invloed uitging van het ene op het andere cursief handschrift. Vanaf de 2e helft van de 17e eeuw stelt men nu vast dat er in gotieke handschriften duidelijk herkenbare humanistische letters sluipen (zie plaat 11, b en de uitvoerige toelichting). De uitleg hiervoor is moeilijk te achterhalen. Vonden die schrijvers het, in hun streven naar een sneller schrift, gemakkelijker voor bepaalde letters de minder ingewikkelde humanistische vormen over te nemen of was het eenvoudig een gebrek aan zorg om beide cursieven uit mekaar te houden? In een zelfde tekst ontmoet men overigens bepaalde letters in beide vormen.

Die humanistische invloed neemt toe naar het einde van de 17e eeuw, zoals wij in de platen 12 en 13 zullen aantonen. In het begin van de 18e eeuw verdwijnt het gotiek cursief langzamerhand uit de archiefdocumenten van onze streken, dit naar gelang de oudere schrijvers, die nog de gotieke hand voerden, eveneens verdwijnen. Rond 1750 zijn de laatste sporen van het gotiek cursief dan ook uitgewist.

PLAAT 9 : Gotieke cursieven van de 17e eeuw.

a. Gedeelte van een akte van arrest van 16 januari 1625 (R.A.B., Archief van Nieuwpoort nr. 4743).

Overschrijving :

1. Jonckheer Robert de Clercq
2. Bailliu dezer stede
3. relateerde als hédent

Jo: Robert de Clercq
 Ballin d'oppe Stede +
 utarrede als Jurem
 des d' 7 Januarij 1625
 tey Verzoene van Jette
 Jofons als maectie by
 Juarre d'werd

a. 1625

Compromis op den 27 de Maerz
 1633. Maria Leyb wy vollebbint
 bedede wy Jette Jofons de beelde
 wy Jans Jans de lili's Jofons
 oute d' wotter's gese oelwe
 teorie so laue als i' Jette
 blyng gey t' Jans ode Jette

b. 1633

Ego in prescriptis baptizavi
 Monicam filiam Petri de buldant
 et Marie uxoris coningis
 prescriptis et cum Robertus uxor
 et Petronilla Alaij's p'p'osian
 Die 10^a Septembris 1637

c. 1637

Die 20^a Septembris 1637 Ego in fra
 Jofons d' lili's Jofons Robertus filium
 Jofons Jofons Jofons
 Jofons Jofons Jofons
 Jofons Jofons Jofons
 Jofons Jofons Jofons
 Jofons Jofons Jofons
 Jofons Jofons Jofons

d. 1637

4. den 16n January 1625
5. ten verzoecke van Phillips
6. Hesdin als machtich by
7. procuratie over

Toelichting :

Schrift gekenmerkt door de ronde lettervormen en de lange halen die dikwijls reiken tot in de volgende schrijflijn.

Zoals in het voorbeeld van plaat 8, b wordt hier de r niet meer geschreven in de v-vorm. Dit toeschrijven aan de invloed van het humanistisch schrift zou wellicht wat voorbarig zijn. Diezelfde vorm van de r ontmoet men ook in oudere schriften gesteld in gotiek cursief (zie bv. plaat 6, a).

Er dient nochtans opgemerkt dat t.o.v. de vorige voorbeelden het schrift meer en meer vereenvoudigd wordt en dat het streven naar een vlug schrijfbaar lettertype de bovenhand haalt op de sierlijke vormen.

b. Gedeelte van een akte van verbintenis tot onderhoud van 20 maart 1633 (schriftvoorbeeld overgenomen uit de cursus « Oud Schrift I », 1969, van M. Mispelon, blz. 166).

Overschrijving :

1. Comparerende op heden den 20 martij
2. 1633, Maria Leys, achtergelatene
3. weduwe van Peter Verhulst, de welcke
4. aen haeren sone Gilis Verhulst,
5. present ende accepterende, heeft gelooft
6. te geven soo lange als sy sal
7. blyven huys hauden op de heerve

Toelichting :

De vereenvoudiging van het schrift bijna tot het uiterste doorgedreven, schaadt aan de leesbaarheid. De eind-n wordt nergens voluit geschreven. Een ongewone wijze van afkorten bij comparerende (r. 1) en accepterende (r. 4) waar de eind -nde vervangen wordt door een afkappingsteken : ' . Men lette ook op de samentrekking van « ver » in Verhulst (r. 3 en 4). Ronde s op het einde van een woord, de lange vorm elders. De u, v en n worden quasi gelijk geschreven, één enkele keer wordt de v aangestipt, nl. op r. 6 in : geven.

c. Doopakte uit de parochieregisters van Veurne, Sint-Niklaas, 1637 (Stadsarchief Veurne, boek 9, fol. 1638, r°).

Overschrijving :

1. Ego infrascriptus baptizavi
2. Monicam, filiam Petri de Vuldere
3. et Mariae Ponet coniugis,

4. susceptores **Domlnus Robertus Ponet**
5. et **Petronilla Claeijs, parochiani**
6. Die 10^a septembris 1637.

Toelichting :

Akten in parochieregisters zijn dikwijls te kort om er algemene beschouwingen over het schrift uit af te leiden. Meerdere akten of bladzijden van dezelfde hand zijn hiervoor nodig.

Het schrift is hier, alhoewel niet regelmatig, toch duidelijk leesbaar en wijkt weinig of niet af van het gotieke cursief. De u en de v worden soms aangestipt.

Van belang is op r. 3 de gecedilleerde e van **Marię** die de genitief-uitgang op -ae vervangt.

d. Doopakte uit de parochieregisters van **Veurne, Sint-Niklaas, 1637** (Stadsarchief **Veurne**, boek 9, fol. 1638, r^o).

Overschrijving :

1. Die 21^a septembris 1637, ego infra-
2. scriptus baptizavi **Robertum, filium**
3. **Gisleni Ghizelbrecht et Mariae**
4. **Hazeiagher coniugis, heri natum,**
5. susceptores **Robertus Hazeiagher**
6. et **domina Margarita, uxor Domini**
7. **advocati van Sassen, parochiani**

Toelichting :

Een schrift waar de op- en neerhalen van de lange letters zich vermengen met de voorgaande en volgende lijnen schrift. Het nodigt in ieder geval niet tot lezen! Wanneer het echter gaat om de doopakte van een voorvader, zoals dit voor ons het geval was, is men wel verplicht de knoop door te hakken en woord voor woord te ontleden. De vergelijking met andere akten, zoals voorbeeld c hiervoor, dat deze akte onmiddellijk voorafgaat, helpt hierbij voortreffelijk.

Het schrift is praktisch volledig gotiek. De u wordt hier en daar aangestipt, het onderscheid met de n is overigens goed merkbaar, met de v is dit niet het geval.

Sommige hoofdletters moeten vroeger, toen deze hand nog vast was, een sierlijke vorm gehad hebben, zie bv. D in **Die** en S in **Septembris**, op r. 1, R in **Robertum** op r. 2 en de G's in naam en voornaam op r. 3.

PLAAT 10 : Gotieke cursieven van de 17e eeuw.

a. Tekstgedeelte uit een register van de weeskamer te Brugge dd. 22-8-1643 (Brugge Stadsarchief, Weeskamer St.-Nikolaaszestendeel, Reg. 1639 - 1675, f° 89). Schriftvoorbeeld overgenomen uit E. Strubbe « Grondbeginselen van de Paleografie der Middeleeuwen, plaat XXIII, nr. 53, overschrijving en toelichting eveneens naar Strubbe.

Overschrijving :

1. De voornoemde voochden brochten over der weesen vaed
2. moederlicke successie, ende eerst in comptant
3. veerthien hondert dryen tachtentich ponden drye grooten
4. myten, dat de liquide baeten excederen de lasten

Toelichting :

Nog praktisch zuivere gotieke lettervormen. Overdadige lussen, vooral de e krijgt hierbij een overvloedig aandeel : zie r. 1. De, voochden, brochten, r. 2. ende, eerst, enz. Sommige letters hebben verschillende vormen : de v komt in de ronde en scherpe vorm en als u voor, vgl. resp. r. 1. voorn., voochden en over ; tussen de ronde v en de b is het verschil gering, vgl. r. 1. voorn. en brochten. De l gelijkt bijna op de t met verdubbelde schacht, vgl. r. 4. dat en liquide.

b. Gedeelte van een akte van 14 februari 1659 (R.A.B., Archief van Nieuwpoort, register nr. 4742, f° 475).

Overschrijving :

1. Burghmeesters ende schepenen
2. der Stede van Nieuport doen te weten dat voor
3. ons commen ende ghecompareert es in persooene Alexander
4. Boone in huwelicke hebbende Mayken Vermeulen, causa uxoris,
5. over syn selven, als inde qualiteyt als vooght van
6. Guillaume Vermeulen halfven broeder van scomparants
7. huusvrouwe ter eender zyde ende Lieven Willaert, Pieter

Toelichting :

Schrift gekenmerkt door talrijke afkortingen en samentrekkingen :

- de eind-n of -en wordt overal achterwege gelaten en vervangen door een neerhaal aan de laatste nog volledig weergegeven letter ;
- Burghmeesters wordt op de klassieke wijze afgekort (r. 1.) ;
- interessant is hier het feit dat de samentrekking voorkomt zowel van ver- als van per-, zodat het onderscheid tussen beide samentrekkingen duidelijk wordt : persooene op r. 3. en op r. 4. en 6. Vermeulen ;
- in huwelicke op r. 4. wordt de uitgang -icke volledig weggelaten en vervangen door een neerhaal aan de l ;
- causa op r. 4. wordt samengetrokken tot $\overline{c\bar{a}\bar{a}}$, voorzien van een streep op de overblijvende letters ;
- huusvrouwe wordt herleid tot **huusvr** met een neerhaal aan de r (r. 7.) ;
- de voornaam Guillaume of Guillames wordt op de klassieke wijze afgekort tot **Gulll.** (r. 6.).

De letter v komt voor in de ronde vorm, behalve in halfven (r. 6.) waar hij de u-vorm krijgt voorzien van het diacritisch teken. De d en de e krijgen een gelijkwaardige lus, het onderscheid blijft nochtans merkbaar.

De beoorn, soeder, beoght, om, der, beoorn, soeder
 medelike, successe, Ende, selst, is, constant
 beoorn, soeder, beoght, om, der, beoorn, soeder
 myt, dat, de, liquid, baer, de, medelike, de, selst

a. 1643

der, studer, van, gureport, doyle, medelike, dat, voor
 and, rom, de, gureport, is, de, soeder, soeder
 soeder, is, gureport, gureport, may, be, soeder, soeder
 om, der, soeder, als, is, gureport, als, soeder, soeder
 soeder, soeder, soeder, soeder, soeder, soeder, soeder
 soeder, soeder, soeder, soeder, soeder, soeder, soeder

b. 1659

PLAAT 11 : Gotieke cursieven van de 17e eeuw.

a. Gedeelte van een akte van vererving (verkoop) van 2 januari 1665 (R.A.B., Archief van Nieuwpoort, register nr. 4744).

Overschrijving :

1. Compareerde in persooene dheer Jan de
2. Mijster, Burgmeester vande Comune, den
3. welcken uut crachte van 't povoir hem verleent
4. bijde ghedecreeteerde costuume deser
5. stede (doorgehaald : heeft) inde voorschreven huus ende

Toelichting :

Zelfde aard van akte en met weinig tijdsverschil t.o.v. voorgaande en toch is het schrift veel duidelijker, wat nog eens aantoonst hoe groot de invloed van de persoonlijkheid van de schrijver is !

Het schrift is nog steeds bijna volledig gotiek : men kan geen echte invloeden van het humanistisch schrift aantonen.

Als beginletter komt de v in de ronde vorm voor en elders als gestipte u : zie r. 2. vande, r. 3. van 't povoir, r. 4. voorschreven. Laatste woord van r. 3 : verleent, de reeds vroeger aangetoonde samentrekking van ver-

De u wordt aangestipt in Comune (r. 2.), uut (r. 3.) en huus (r. 5.). Op de dubbele u van costuume (r. 4.) nochtans geen diacritisch teken.

Op r. 2. de gewone samentrekking van Burgmeester en op r. 3. van welcken.

b. Gedeelte van de tekst van een akte van oproeping van 13 maart 1674 (R.A.B., Archief van Nieuwpoort, register nr. 4744).

Overschrijving :

1. Den Heer doet oprouppen // d'helft van // een gheheel
2. huijs ende erfve staende ende liggende op de
3. westzijde vande coogstrate deser stede
4. ghenaeemt den breeden steegher
5. benoorden thuijs Gillis Ramault ende besuijde

Toelichting :

Voor het eerst merken we te Nieuwpoort, in de reeks registers van « Klachten en inbeslagnemingen » (pandingen, arresten, geboden, oproepingen, enz. - R.A.B. nrs. 4738 tot 4745 van het Archief van Nieuwpoort), de invloed van het humanistisch schrift op de vorming van sommige letters.

Op r. 1. de eerste letter van het eerste woord is een zuivere humanistische hoofdletter D, de kleine letter d wordt verder in de tekst gewoon rond geschreven zonder lus nochtans. In die vorm blijft de d, ook later in zuiver humanistisch cursief, behouden.

De h wordt ook in humanistische vorm geschreven dus zonder dubbele lus boven en onder de schrijflijn, zie r. 1. heer, d'helft en gheheel ; r. 2. huijs,

- Consequenter is gescreuen d'eerse Jacht
 crijster bouyue wader coninc, die -
 vrees mit eenige verlijpender gey d'eerse
 bijde g'edecoreerde coninc d'eerse
 s'eder g'eerse g'edecoreerde coninc d'eerse -

a. 1665

Die h. d'eerse op rouw p'ende gh'edecoreerde
 h'edecoreerde d'eerse stad d'eerse g'edecoreerde
 loes t'ijde vander rouw p'ende g'edecoreerde
 gh'edecoreerde d'eerse stad d'eerse -
 beuoerde - h'edecoreerde g'edecoreerde d'eerse

b. 1673

waar nochtans onder de schrijflijn een kleine lus behouden blijft, en ligghen ; r. 4 ghe-naempt en steegher en tenslotte r. 5 thuijs.

De letter g wordt éénmaal met gesloten lus onderaan en met een volledig ovaal tussen de schrijflijnen geschreven, op r. 3. in coogstrate, dus volledig humanistisch, en elders nog in de gotieke vorm (ovaal met dakstreep en niet gesloten lus). Een zeer merkwaardige overgang !

De r ondergaat een evolutie van de v-vorm naar een vorm die in twee halen geschreven wordt, bijna zoals onze hedendaagse met de hand geschreven x. Dit is zeer goed merkbaar in erfve (r. 2.), coogstrate (r. 3.), breedten (r. 4.) en be-noorden (r. 5.). Als eindletter behoudt de r in deser (r. 3.) en steegher (r. 4.) nog een herinnering aan de v-vorm, terwijl in Ramault (r. 5.) de eerste haal van de r in x-vorm een volledig ovaal vormt. Of die wijziging gebeurt onder invloed van het humanistisch cursief laten wij hier in het midden !

De z in westzijde (r. 3.) heeft voor het eerst in onze reeks platen geen haal onder de schrijflijn, dit is wellicht ook te wijten aan de invloed van het humanistisch schrift.

Wat de andere letters betreft stellen wij geen andere invloeden van het humanistisch cursief vast.

Als beginletter behoudt de v de ronde vorm en elders de u-vorm met dia-critisch teken (vgl. r. 1. van, r. 3. vande en r. 2. erfve).

De eind-s blijft rond en de andere letters s lang : bv. r. 2. huijs en r. 3. deser. St blijft dezelfde gotieke vorm behouden.

(wordt voortgezet)

André GHYSELBRECHT